

PARLAMENTI REFORM.

— Második közlemény. —

II. A modern népképvisélet lényege.

A modern népképvisélet a korábbi érdek — illetve rendi képviseletről fejlődött ki. Bluntschli szerint¹ ismérvei ennek: *a)* hogy a nép egységéből indul ki, ezt van hivatva kifejezni; *b)* kizárja a képviselők utasításhoz kötöttségét azon oknál fogva, mert minden képviselő az egész nemzetet képviseli; *c)* kizáratik a képvisélet tagjainak minden felelőssége és *d)* a képviselők nem egyes rendek, osztályok, hanem az egész nép és az állami érdekek képviseletére vannak hivatva.

A régi rend csak a nép bizonyos osztályainak adott törvényes organumot, a képviseleti rendszer ugyanezt megadja a nép összes osztályainak. A rendi alkotmányok szerint a rendi jogokban való részvétel mint privilegium jelentkezik, a képviseleti rendszer szerint a népjogokban való részvétel általános jog. A régi rendek saját jogukat gyakorolják és tanácskozásaik a fejedelemmel szemben a magánjogi egység jellegével bírnak, a képviseleti rendszerben a képviselők a nép szerveiként jelentkeznek és az mondatik, hogy nyilatkozataik a népet azért kötik, mert *fictio* útján a népakarat kilyfolyásának tekintetnek.² A régi rendi képviselet és a modern

¹ Allg. Staatsrecht 50. s köv. l.

² Zöpfl: Grundsätze des allgemeinen und des constitutionell-monarchischen Staatsrechts. 254. l. — Gerber: Deutsches Staatsrecht. 122. l. — Erről alább.

representatio ezen különbségeire Waitz azt mondja, hogy tulajdonképeni ellentétek gyanánt nem lehet a két rendszert feltüntetni, mert az első a másodíknak csak egy alakulata, mely a fejlődés bizonyos szakának megfelelt, később azonban épen az által fajult el, hogy a rendek nem érezték magukat az összeség képviselőinek, hanem csak saját külön érdekeiket követték; másrészt pedig szervezetüknél fogva a változott társadalmi viszonyok közt már nem voltak alkalmasak a nép realis erőinek feltüntetésére.¹ Ha a régi rendek bizonyos tekintetben az egész ország képviselőinek tekintendők is, ez csak testületi összeségükben illett rájuk, az egyes rendek első sorban magukat, vagy megbízóikat képviselték. A modern népképviselő azonban saját személyét illetőleg mitsem képviselhet, csak mint az összeség képviselőjének tagja. Ez elvben rejlik a rendi territoriális állam és a mai egységes, organikus nemzeti állam közötti különbség is.²

A modern népképviselő a liberalismusnak, vagyis az egyéni és politikai jogok körében a hölcsészeti gondolkozás alkalmazásának és a demokráciának, a nemzet önmagát kormányozó állapotának érvényrejutása. A köznapi politika nyelve szerint az országos képviselőtestületnek a nemzet akaratát, a nemzetet kell képviselnie. Nézzük e kérdéseket. Képvisele-e a parlament a nemzet akaratát? Képvisele-e a nemzetet? Ha nem, mi tulajdonképen a képviselő?

Azon elméletben, mely szerint a képviselő-testület az állampolgárok összeségének akaratát képviseli, állampolgárok összesége és parlament két, egymástól teljesen különálló erő gyanánt tekintetnek. De már Rousseau megmondta, hogy az akaratot nem lehet képviselni.⁴ Sem jogi, sem politikai

¹ Ueber die Bildung einer Volksvertretung. 185. l.

² Schulze: Preussisches Staatsrecht. II. 134. l. — Seydel: Grundzüge einer Allgemeinen Staatslehre. 67. s. köv. l.

³ Kunz J.: A demokrácia eszméje és szervezete. 57. s. köv. l.

⁴ Contrat social. Livre III. Chap. 15.

értelemben nem lehet ezt levezetni. Az, hogy a parlament a választó polgárok akaratát képviseli, abból az időből származik, midőn az állami jogok és a magánjogok közti különbségek még nem voltak élesen különválva s az államjogi intézményeket magánjogi fogalmak mezébe öltöztették.¹ A képviselő nem helyettesítője, se megbízottja vagy meghatalmazottja a választó polgároknak. Mert ha az volna, a választó polgárok visszahívhatnák a tetszésüknek meg nem felelő viselkedést tanúsító képviselőt. Ha a képviselőnek a választó polgárok akaratát kellene a parlamentben képviselni, szükségképen, mint a nép egyszerű megbízottjainak, alkalmazkodniok kellene ezen akarat irányaihoz s az ettől eltérőknek le kellene tenniök képviselői tisztöket. Csak természetes, hogy ama felfogás, mely a demokratia érvényesülését abban látja, hogy a képviselő a választók pusztá szócsovéné sülyedjen alá, követeli az utasítások rendszerét.²

A képviseletnek, mondják, a népakaratot kell képviselnie. De a népek, mint olyannak, mint a térileg egymás mellett élő, bensőleg kapcsolatos egyedek összeségének, nincsen akaratá. A nép akár demokrátiában, akár monarchiában, egyáltalán csak

¹ A «mandatum» kifejezés mai nap is főfentartója az akaratát ruházási fogalomzavarnak.

² Dem demokratischen Grundsätze der Selbstregierung treu — sehe ich die Abgeordneten weder als die Stellvertreter des Volkes, noch als unumschränkte Gesetzgeber an, sondern lediglich als bevollmächtigte, verantwortliche Geschäftsführer der Wähler. Soll das Repräsentativsystem nicht zur leeren Form, zu einem blossen Schein der Volksherrschaft herabsinken, so muss den Wählern, als Vollmachtgebern, eine stete Controle über die Handlungen ihrer Bevollmächtigten entstehen. Daraus folgt, dass der Abgeordnete, dessen politische Ueberzeugung im Widerspruch ist mit der seiner Wähler, die Verpflichtung hat, auf Verlangen sofort sein Amt in die Hände der Wähler zurückzugeben. Johann Jakoby : Gesammelte Schriften u. Reden. II. 27. l. — L. még Dahlmann : Politik. I. 164. l. — Gerber : Deutsches Staatsrecht. 132. l. — Palma : Corso di diritto pubblico. II. 8. l.

az egyéni akaratok összeségét képviseli. Már pedig a millió akarat összegezéséből se lesz egységes összakarat. Ezért nem lehet a népképviselőt, mint a millió egyedek képviselőt tekinteni és abból megszerkeszteni. Azért sem lehet a népnek akaratát, mert az nem tekinthető az állam mellett létező valaminek. Csak a népélet magasabb, organikus, egyetemes felfogása alapján lehet a népképviselő eszméjének lényegét levezetni. A nép élő öszlét. Nemcsak az élők összesége, hanem ethikai — politikai értelemben «az idők folytán átalakuló és magához mégis mindig hasonló lét, mely a jelent és multat összekapcsolja és a jelenből a jövőt kifejleszti.»¹ Az alkotmány ama szerve, mely ezen nép-ethosznak kifejezést ad, a parlament. De a parlament nem az egymás mellett élő egyedeket, hanem az öszlétet képviseli. A választás sem arra való, hogy az egyéni akaratoknak érvény szereztessek általa.

A képviselő nem a választók akaratát képviseli, hanem az a souverain állami akarat létrehozásának, kimunkálásának szervezete. Ezen akaratkifejlődés színhelye a parlament, mely nem a választó polgárokat, sem azok akaratát, hanem mint a nép politikai egységének s egyenlőségének kinyomata, az államilag egyetemes jót, a társadalmi külön érdekekkel szemben az általánost, az államérdeket van hivatva kifejezésre juttatni.² Mint ilyen nem a nagy területen szétszórt, tehát egy helyre össze nem gyűjthető állampolgároknak akaratát érvényesítő kisegítő alakulat vagy eszköz, hanem az

¹ Schultze : i. m. II. 132. s köv. l.

² A parlament — mondja Burke 1774-iki beszédében — nem egymásközt eltérő és ellenséges érdekek képviselőinek congressusa, mely érdekeket mindegyikük mint ügynök és ügyész más ügynökök és ügyészek ellenében érvényesít, hanem az egy nép tanácskozó testülete egyetlen érdekekkel, mely az összeség érdeke, melyben se helyi célzásoknak, se előítéleteknek, hanem az összeség közös belátásától elismert egyetemes jónak kell a vezető szerepet játszani.

emberi eszme és egyforma rendeltetés megvalósítása a legmagasabb rendű élő szervezetben: az állami létben. Az egyforma rendeltetés a jogegyenlőség elvében, az emberi eszme pedig a társadalom önjogú közreműködésében és a souverain hatalmat gyakorló testületben egyfelől a szabad akaratelhatározásban, másfelől e felett az összlet, az állam egyetemes java tekinteteinek uralmában érvényesül.

Az egyetemes jó mindig az egyéni, vagy osztályfelfogáson, érdeken túl az állam *salus publica*-ja, mely a nép általános akaratával végső elemzésben összeesik, miután a nép is ezt akarja, ha tartalmát tekintve esetleg tévedésben volna is. E részben helyesen utaltatott (nevezetesen Kerkapoly által) arra, hogy a képviselő feladata igen hasonló a képzőművészével, mert «egyik sem azt adja vissza, a mit az egyeseknél talál, hanem azt, a mi felé azon egyesek törnek, bár nem érik is el. Ez által idealisál egyik is, másik is, amaz a kültermészetet és tárgyait, ez a népet és annak fölfogását. Azt kell, bár idealisálva, megvalósítania, nem hasonolván meg vele, de nem is köttetvén hozzá».

A képviselet köznapi felfogásából folyik az is: a képviseletet csupán a választásból kifolyónak tekinteni. Ha rendszerint a választás képezi is annak alapját, a képviseleti jelleg nem pusztán a választott parlamenti tagokhoz van kötve, hanem azon elemek is, melyek az alkotmány rendelkezéséből nem választás útján jutnak a parlamentbe, szintén képviseleti jellegűek.¹ Mindent összefoglalva, az akaratátruházási elvre azt kell felelni, hogy a parlament az egyesek felett

¹ Concha: Politika. 407. s köv. l. — Ily értelemben nemcsak az alsóháznak nem választás alapján helyet foglaló tagjai, hanem a felsőház is képviselet. A positiv államjogírók is elismerik ezt. Így Gerber: «Vertreter des gesammten Volks in allen seinen Interessen sind nicht etwa nur die gewählten Abgeordneten, sondern auch die Kraft ihres Amts oder Kraft erblicher Berechtigung oder Ständeversammlung An-

álló, souverain állami akarat kiképzésének szerve, már pedig a souverain akarat «nem egyesek akaratának összetétele, hanem önálló erő». ¹

De a parlament a nemzetnek, az államban szervezkedett népnek sem képvisellete, hanem azon szerve, ² mely által az államakarat kiképzésénél az egész társadalom szabad közreműködése igénybevételük és ez által eleje vétetik annak, hogy az egyetemes jó ürügye alatt egyes külön érdekek emelkedjenek érvényre. Ha a parlament a nemzetet képviselné, azon kívül álló valaminek kellene lennie, mert a képviselő mindig szorosán elkülönül a képviselttől, azon kívül áll. A modern népképviselő ellenben maga is a nemzet tagja és az, hogy a képviselő szükségképen a nemzet tagja kell, hogy legyen, ³ leghatályosabb biztosítéka annak, hogy a képviselőt célja megvalósíttatik, vagyis az egyes állampolgárok érü-

géhörenden. Deutsches Staatsrecht. 122. l. — A württembergi alsókamarában sem választás alapján foglal helyet a hat protestáns General-Superintendent és a Landesuniversität Kanzlere. Ez bizonyára nem a modern állameszme érvényesülése, sőt inkább a testületi érdekképviselőt középkorias maradványa.

¹ Concha : i. m. 465. l.

² A népet mégis hajos képviselőnek nevezni, midőn az a maga összességében határoz államügyek felett referendum alakjában. Gareis azt mondja : Die unmittelbare Theilnahme der Volksvertretung an der Herrschaftsausübung in Gesetzgebung und Verwaltung findet statt : a) in Abstimmungen ohne verfassungsmässig organisirte Versammlung der Stimmberechtigten, so in Plebisciten, oder bei Anwendung des Referendums stb. Allgemeine Staatslehre. 61. l. — Mellesleg megjegyezve. Gareis is ama külföldi államtudósok sorába tartozik, a kik tudnak nekünk beszélni még Samoa alkotmányáról is, de ámbár általános államjogot írnak, a magyar és osztrák monarchiák államjogi viszonyairól minden közjogi érzéket sértő felületességgel beszélnek. (L. pl. i. m. 66. l. «Oesterreich» alatt.)

³ Ez is egyik jellegző vonása a modern képviselőnek. A régi rendi képviselő tetszése szerint helyettesíthette magát, semmi érdekazonosság vagy kapcsolat köztük nem kívántatott.

letét, kívánságait az ország mindenkori közjával összhangba fogja hozni.¹ Nem lehet azt sem mondani, hogy azért nincs utasításnak helye a modern népképviselővel szemben, mert az nem a kerületet, nem választóit, hanem az egész nemzetet képviseli. Ez csak közjogi ruhába öltöztetése a képviselet magánjogi fogalmának.² Nem azért nincs helye az utasításnak, mert a képviselő a nemzetet képviseli, hanem azért, mert a parlamentnek, mint az egységes, souverain állami akarat kiképzési organumának, határozata eo ipso a nemzet-személy akaratának tekintetik, mely nem az egyedek akaratának merő összetétele. Az ellenkező az állam személyiségének megtagadása. Az államszemélyiség souverain akarata, ha a választókból indul is ki, csak a parlamentben ölt concret alakot. Ha törekvéseket látunk arra, hogy az utasítások elavult rendszere feltámasztassék az imperatív mandátum alakjában.³ ez csak kifejezése sokak ama meggyőződésének, hogy a képviseleti rendszer, mely oly soká volt a népek vágyakozásának tárgya, mai alakjában képtelen feladatának megfelelni. A képviselőre választói a parlament tartama alatt nem foly-

¹ Ily értelemben áll az, a mit Bluntschli mond: Das Princip der modernen Staatsordnung ist, der gesetzgebende Körper stellt das ganze geordnete Volk dar. Es ist der verhältnissmäßige Auszug des gesammten Volksorganismus. Allg. Staatsrecht. 56. l. — Die Stände sind für die Nation, was eine Karte für die äussere Erscheinung des Landes. In ihren Theilen und im Ganzen soll das Bild jederzeit die nämlichen Verhältnisse zeigen, wie das Original. U. a. 60. l. Ily értelemben kívántatik, hogy a törvényhozó képviselet a nemzetnek «miniatur képe» legyen.

² Így Bluntschli: i. m. 55. l. L. Kunz: i. m. 58. l.

³ Csak az elmúlt év végén történt, hogy a franczia kamarában a socialista képviselők egy része törvényjavaslatot terjesztett be a «mandat impératif» behozatala iránt. E szerint az olyan képviselő mandátuma, illetve képviselői tiszte, ki a praefecturánál írásban letett politikai programjával ellentétes magatartást tanúsít, az illető választó-

hatnak be másként, mint a közvélemény kifejezései útján (sajtó). Ha a képviselőt utasítani lehetne, a képviselőség nem lenne politikai tisztség, hanem egyszerűen a magánjogi prokurátiók sorába tartozna, melynek viselője ugyanis az utasítás ellenére nem járhat el. Az olyan képviselő, a ki a választó polgárok utasítása szerint, tehát igen sok esetben saját meggyőződése ellenére lenne kénytelen szavazni, automatává válnék. Ha Bucher,¹ vagy olyan szélső újító, mint Rittinghausen² panaszkodik, hogy a mai képviselő nem oly mandatáriusa többé választóinak, mint voltak a középkori rendi gyűlekezetek választott tagjai, ez csak arra mutat, hogy a mai modern állam lényegét tökéletesen szem elől tévesztik. Az utasításos képviselő mellett az állam nem lenne egyéb, mint apró souverain közületek (a választókerületek) szövetsége, nem lenne állam a mai értelemben.³

A parlament tehát sem a választó polgárok akaratát, sem a nemzetet nem képviseli. A parlament a nemzetszemély akaratképződésének szerve, a képviselő e szerv alkotórésze, kinek állását egyfelől a választópolgároktól való teljes

kerület békebirósága által megsemmisíttetnék. A javaslat mellett az hozatott fel, hogy az általános szavazati jogot meg kell védelmezni képviselőinek esetleges gyöngeségei ellenében. Utalás történt továbbá azon ellentétre, hogy míg mindenki ellen, a ki a beléje helyezett bizalomnak nem felel meg, el lehet járni: a programjához hűtlen képviselő tovább is a parlament tagja marad.

¹ Der Parlamentarismus wie er ist.

² Directe Gesetzgebung durch das Volk.

³ Elfajulását látjuk a modern képviselőnek Észak-Amerikában, hol a demokráciának a népuralom mennél nagyobb közvetlensége felé törő irányzata abban mutatkozik, hogy a képviselőket «nem mint bölcs és tehetséges embereket tekintik, a kik befolyjanak a kormányzásra, hanem mint specialis megbízásokkal felruházott képviselőket, mely megbízások rövid idő múlva megújítandók». I. Bryce: American Commonwealth III. 26. l.

függetlensége, másfelől a közjó megvalósítására törő magasabb erkölcsi hatalom uralma határozza meg. E szempontok érvényesülésével kell mindazon reform-eszméket megbírálni, melyek a képviselet megjavítására sajtóban, gyülekezetekben és parlamentben felmerülnek.

III. A választói jog.

A képviselőház egybeállításának módja túlnyomólag a választás, mert itt legnagyobb a biztosíték arra, hogy a törvényhozás nem egyéni vagy osztályérdekek, hanem az egyetemes jó érdekében fog működni; továbbá, mert azáltal, hogy a választó polgároknak joguk van az államakarat kiképzésére szolgáló organum alkotó elemeit megjelölni, kifejeztetik az, hogy a mit a törvényhozó képviselet kinyilvánít, az az összesség és nem egyesek akaratából történik. Miután nincs semmi más módja annak, hogy az ezen feladatra alkalmasak a népből kijelöltessenek, folyamodtak ahhoz, hogy ezen személyeket választás útján a választók nevezzék meg. Következik ebből, hogy ama törvényhozási intézkedések, melyek ezen kijelölés módját és rendjét megállapítják, főfontosságúak s a választási törvények és rendszerek ilyen vagy olyan megállapítása mindig főtárgyát képezte a modern képviselet behozatala óta a népek törekvéseinek, államtudósok és államférfiak vitáinak. Megadás-e a szavazati jog minden felnőtt állampolgárnak, vagy csak egy kisebb résznek; közvetlen vagy közvetett legyen-e a választás; egyszerű vagy több fokozatú, illetve többes legyen-e a szavazati jog; kötelezővé tétessék-e az azzal való élés, vagy sem; nyílt vagy titkos legyen-e a szavazás; legyen-e érdek- vagy osztályképviselet; pusztán többségi legyen-e a képviselet, vagy kisebbségi is, aránylagos — mind oly kérdések, melyek egy-egy programot képviselnek. A választási

rendszer mindenkor az alkotmány egyik legsarkalatosabb pontját képezi, azért igaza van Gerbernek, ha azt mondja, hogy annak megváltoztatása magának az alkotmánynak legfontosabb változtatása.¹ Azokkal szemben pedig, a kik egyik vagy másik választási rendszertől bizonyos biztos hatásokat várnak a népeletben, vagy azt hiszik, hogy egyik vagy másik választási rendszer már szükségképen magában hordja a társadalom bajainak megszüntetését vagy bár javulását, meg kell jegyezni, hogy egyrészt az elmélet semmiféle választási rendszernek hatásait bizton meg nem jósolhatja; másrészt nincs oly választási rendszer, mely a társadalmi test egy vagy más baját egymaga eltüntetné, mert mindenkor igaz marad, hogy a politikai intézmények ereje, jelentősége mindig az azt használóktól függ, annyit érnek, a mennyit a velük élő emberek.²

Az általános, egyszerű, közvetlen és titkos szavazás a legjobb valamennyi rendszer között, mert legjobban kifejezi

¹ Deutsches Staatsrecht. 123. l. Held pedig azt mondja: Die Wahlgesetze haben für die Theilnahme des Volks an den öffentlichen Angelegenheiten eine ähnliche Bedeutung, wie die Thronfollegesetze für die Staatsform. Staat und Gesellschaft. III. 752. l. — A választói törvények egyik leghivebb kifejezői az alkotmány szellemének; így látjuk ezt különösen a francia alkotmányváltozásoknál. Az 1791-ik évi alkotmány közvetett választásokat ismer, censussal (Titre III. Chap. I. Section II. Art. I. VI. és Sect. III. Art. I.), az 1793-iki direct választást, census nélkül (Art. 23.), az 1795-iki (An. III.) ismét indirectet censussal (Art. 33.), az An VIII-iki indirektet (Art. 7., 8., 9.), az 1814-iki charte directet censussal (Art. 35., 40.), az 1830-iki charte szintén (Art. 30.), az 1848-iki directet census nélkül (Art. 26.).

² Held: Die politischen u. socialen Wirkungen der verschiedenen polit. Wahlsysteme. 51. l. Ugyanő mondja: Die Frage nach den socialen und politischen Wirkungen der verschiedenen repräsentativen oder constitutionellen Wahlsysteme ist nicht nur eine Frage wissenschaftlicher Forschung oder naive Curiosität, sondern auch eine Frage aus Schick-sal. I. m. 3. l.

a nép kívánságait. Nem azért, mintha a szavazati jog valami természeti jog lenne, mert azt az állam adja meg, annak érdekében kell is használni. Hanem azért, mert az összeség akaratóból kellvén annak kinyilváníttatni, hogy mi legyen törvény az államban, a törvényhozó szerv tagjainak kikérésében minden önjogú polgárnak közre kell működnie. Már Montesquieu mondja: Tous les citoyens, dans les divers districts, doivent avoir droit de donner leur voix pour choisir le représentant; excepté ceux qui sont dans un tel état de bassesse, qu'ils sont réputés n'avoir point de volonté propre.¹ De ha valahol, úgy ép a választói törvények megállapításánál válik el egymástól a politika tudománya és annak gyakorlata, miután csak a nép sajátos viszonyainak figyelembevételét mindenekfölött követelik.²

Különben a történelem arról győz meg bennünket, hogy a választói jog hovatovább a népnek mind nagyobb köreire terjesztetik ki az idők folyamán. Elég e részben Angliára utalnunk. 1766-tól 1831-ig nem kevesebb, mint tizenhét javaslat tétetett a választói törvények módosítására. (Javasolták ugyanis Chatam 1766., Richmond herczeg 1780., Pitt Vilmos 1782. és 1785., Flood 1790., Grey 1792. és 1797., Burdett 1809., Grey 1810., Burdett 1818—1819., Russel 1820., 1821., 1822., 1826., 1830. és 1831-ben.) Az 1832-iki nagy reform alkalmával lord Althorp, lord Grey és lord John Russel azt mondták, hogy a választói törvény Angliában véglegesen meg van állapítva és mégis újabb javaslatok tétettek, mígnem 1867. február 11-én Disraeli a kormány nevében nyújtott be javas-

¹ Esprit des Lois. Livre XI. Chap. VI.

² A mint Gerber mondja: So wie die öffentlichen Angelegenheiten sich jetzt entwickeln, entzieht sich die Bestimmung des Wahlsystems mehr und mehr der wissenschaftlichen Erwägung und unterliegt fast ausschliesslich dem Einflusse politischer Strömungen. Deutsches Staatsrecht. 131. l.

latot az 1832-iki reform-bill által a középosztályok előnyére figyelmen kívül hagyott munkásosztályok választói joga érdekében. E reform, melyre lord Derby azt mondta: *We are making a great experiment and taking a leap in the dark*, — a választók száma jelentékenyen fölemeltetett.¹ De tizenkét év múlva az 1867—68-iki reform is elévült már és jött az 1884. évi december 6-iki törvény (*representation of the people act*), mely a választók számát több mint 75%-kal emelte fel ismét. (Általános szavazati jog, tudvalevőleg, ma sincs ugyan Angliában, de a népességnek mintegy 14%-a van e joggal felruházva.) Hogy ez nemcsak Angliában van így s a politikai fejlődés, részben a munkásosztályok ez iránti követeléseinek eleget teendő, folyton a választó jog kiterjesztése felé halad, a mindennapi események eléggé mutatják. Példa erre legutóbb Belgium, a választói jognak nagyszabású reformjával. Az általános anyagi és szellemi előhaldadás, különösen pedig a politikai műveltség fokozódása mellett elkerülhetlen is a politikai jogok kiterjesztése és ennek veszélyeit a művelt, magasabb társadalmi osztályoknak a nagyobb politikai műveltségnek megfelelő magatartása, az activ választói jognak bizonyos mérsékelt egyenes adó fizetésétől való függővé-tétele és az egyenes adók rendszerének lehetőleg kiterjesztése, továbbá a szűkebb, helyi körökben az önkormányzati cselekvőség részére megfelelő tér engedése és a politikai belátásnak a nép nagy tömegében is általános emelése által lehet mellőzni.

Dr. Balogh Arthur.

¹ Nevezetesen 1,366.818-ról 2,448.252-re emelkedett fel a választók száma. Gladstone már 1864-ben azt mondta, hogy mindenki, a kire nézve személyes képtelenség vagy politikai veszélyesség csele fenn nem forog, erkölcsileg hivatva van arra, hogy az alkotmány befogadtassék.

I R O D A L O M.

Annales de l'école libre des sciences politiques, Recueil bimestriel. Dixième année. No 2. 15. Mars 1895. Paris.

I. Morel: „*La constitution serbe.*“ E cikkben az 1888. december 22-én módosított szerb alkotmány eredetét, jellegét s átalakulásait figyeli meg éles és beható tanulmánynyal a szerző. Vizsgálatának kerete az 1835—94-ig terjedő időszak. Különös tüzetességgel vizsgálja ebben az 1869-iki alaptörvények létrejöttének történetét s Riszticsnek az 1868. decz. 20-iki alkotmánybizottság ülései megnyitásán előterjesztett tervezetét. Ebben Risztics tudvalevőleg a politikai élet elsőrangú tényezőjéül kívánta fentartani a legrégebb szerb intézményt, a szkupstinát. Azonban a szkupstinára vonatkozó 1861-iki törvényeknek nagy hézaga volt, hogy mint a régi magyar országgyűléseken is, a kezdemény jogát csupán az ország kiválmái és sérelmei kifejtésére szorította minden gyakorlati sanctio nélkül. Azonkívül e tervezetben Risztics a két-kamarás rendszer mellett foglalt állást, megczáfolva azt az állítást, mintha ez a régi feudalis hagyományok maradványa volna, s kimutatván, hogy ellenkezőleg a történelem a mellett bizonyít, hogy épen a legforrongóbb időkben concentrálták a nemzetek egész erejüket *egy* törvényhozói testületbe, hogy azzal is nagyobb erélyt fejthessenek ki.

Risztics eszméje az volt, hogy a második kamara, a *szovjet*, a nemzetgyűlés szünetelése alatt egyszerű államtanácscsá reducálva működjék tovább. Ezt a költségmegtakarítás szempontja követelte. Mások ellenben az 1866-iki román alkotmány mintájára a szkupstinában kívánták volna concentrálni a törvényhozói hatalmat, a helyett, hogy két különböző eredetű testület közt osszák meg. E különféle tervek megvitatására 1869. június 18-ra